

Michel Foucault'da Metod: Arkeoloji, Soybilim ve Etik

Doç. Dr. Ali BALCI

Sakarya Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

alibalci@sakarya.edu.tr

Özet

Bu çalışma Fransız düşünür Michel Foucault'un düşünsel yaşamı boyunca geliştirdiği üç farklı metodun kısa bir incelemesini amaçlamaktadır. Temel iddiası bu üç farklı metodun bir bütün olarak değerlendirilebileceği ve bu nedenle "Foucaultcu Metod" adı altında kullanılabilirliği. Böyle bir teşebbüsün temel gerekçesi, iktidar ilişkilerine dair yapılan analizlerde her üç metodun bir arada kullanılmasının araştırmacıyı daha nitelikli bir iktidar analizine götüreceğidir.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Arkeoloji, Soybilim, Etik

Method in Michel Foucault: Archaeology, Genealogy and Ethics

Abstract

This study aims to analysis three different methods French philosopher Michel Foucault developed throughout his academic life. The paper argues that it is possible to develop a holistic approach towards three different methods of Foucault and they can be brought together under the concept "Foucauldian Method". The main motivation of bringing three different methods together is the fact that any analysis of power relations through these three methods would provide a better understanding of power relations.

Keywords: Michel Foucault, Archaeology, Genealogy and Ethics

Giriş

Fransız düşünür Michel Foucault sırasıyla *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu*, *Kelimeler ve Şeyler* ve *Bilginin Arkeolojisi* başlıklı çalışmalarında “arkeoloji”, *Hapishanenin Tarihi* ve *Cinselliğin Tarihi*’nde “soybilim”, *Cinselliğin Tarihi*’nin devam ciltleri olan *Hazların Kullanımı* ve *Kendilik Kaygısı*’nda ise “etik” olmak üzere üç temel yöntem kullanmıştır (Gutting, 2006: 2).¹ Bu yöntemleri “Foucaultcu Metot” gibi tek bir isim altında toplamak ilk bakışta sorunlu bir teşebbüs gibi durmaktadır ve bu nedenle ilk cevaplanması gereken şey arkeoloji, soybilim ve etik yöntemlerinin tek bir başlık altında toplanıp toplanamayacağı sorusudur. Bu soruya kestirme bir cevap vermek gerekirse, söylemsel oluşumları ve bunların ortaya çıkış ve değişme kurallarını tespit eden arkeoloji, söz konusu söylemsel pratiklerin iktidar ilişkilerine nasıl bağlandığını ortaya koyan soybilim ve özgürlük kaygısından hareketle bu iktidar ilişkilerinden çıkış stratejilerini bulmaya çalışan etik aslında birbirlerini tamamlayan ve kendinden bir öncekinin daha az değindiği kısımları genişletmeye girişen yöntemlerdir (Davidson, 2002: 109; Keskin, 1999: 15–22; Keskin, 2004: 15–16; Flynn, 2006: 29).

Foucault, arkeolojik yöntemin “bir tarihsel epistememin yerini neden bir başka tarihsel epistemeye bıraktığını açıklamakta” fazla öne çıkmadığı bir noktada bu değişimi gözler önüne serecek “pratiklere ve kurumlara daha dolaysızca odaklanmak için” soybilimi devreye sokmuştur. Soybilimsel analizin ağırlıklı olarak toplumun iktidar ilişkileri ağı tarafından nasıl kuşatıldığını ortaya koymaya çalıştığı ve bu nedenle özgürlük imkânlarına fazla eğilmediği noktada çıkış stratejilerine daha geniş bir yer ayıran etiği devreye sokmuş, kendi ifadeleriyle “kuramsal bir kayma” gerçekleştirmiştir (Keskin, 2004: 16; Best ve Kellner, 1998: 65; Foucault, 1988a: 12). Bu bağlamda, arkeolojinin sadece söylemsel olan ifadelere, soybilimin ise söylemsel olmayan pratiklere odaklandığı şeklinde bir sonuca varmak Foucault’u yüzeysel bir okumaya tabi tutmaktan başka bir şey değildir (Deleuze, 2006: 42–43). Aslında ne soybilim arkeolojiyi ne de etik soybilimi dışlamıştır, olan sadece soybilimin arkeolojinin yaptığını (pratikler ve kurumlar), etiğin de soybilimin yaptığını (çıkış stratejileri) daha geniş kapsamda incelemesidir.² Dolayısıyla birbirlerini dışlamak yerine birbirlerini tamamlayıcı bir görüntü sunan bu yöntemleri “Foucaultcu metot” adı altında analiz etmek sorunlu bir teşebbüs değildir.

Üçü Bir Arada

Bu çalışmada yapılacak olan, üç yöntemi tek tek incelemek ve karakteristik özelliklerini ortaya koymak yerine üçünü de kapsayan Foucaultcu metoda ilişkin genel bir resim çizmek olacaktır. Foucault’un *Bilginin Arkeolojisi*’nde ortaya attığı soru ile başlamak gerekir: neden başka bir ifade değil de bu ifade ortaya çıktı? (2006: 30; Foucault, 1999: 41; Foucault, 1998a: 307; Foucault, 2004a: 150). Bu soruyu cevaplandırmadan önce Foucault’un ifadeden ne anladığını açıklamakta fayda var. Foucault’a göre, ifade kendi başına, her şeyden bağımsız, durup dururken ortaya çıkan bir şey değildir ve tam da bu nedenle o alelade bir “cümle” olarak görülemez. “Bir ifadenin daima başka ifadelerle doldurulmuş kenarları vardır” ve ortaya çıkan ifadenin kenarlarını oluşturan, tam da bu nedenle ifadenin sınırlarını çizen, diğer bir deyişle var oluş koşullarını belirleyen bu ifadeler toplamına Foucault “ifade alanı” (enunciative field/ the field of statements) adını verir. Kısacası “bir cümleyi ya da işaretler serisini ifadeye dönüştüren” şey, bu ifade alanıdır ve söz konusu dönüştürme işini de, dile getirme denem faaliyetin “psikolojik halesini... uzaktan yöneterek” yapar (Foucault, 2006: 110; Foucault, 1999: 127–128).

¹ Bu yazı yazarın doktora tezinin teorik bölümünün gözden geçirilmiş halidir. Bkz. Ali Balcı, Cumhuriyet Türkiye’sinde Devlet Söylemine İlişkin Bir Dönemleştirme: Foucault’cu Bir Yaklaşım, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Mart 2010

² Buradaki tespitin aksine Michel Foucault’un çalışmaları arasında önemli kopmalar olduğunu ileri sürenler de vardır. Michele Barrett, Foucault’un sonraki eserlerinde “teori karşısında pratiği kollamaya” giriştiğini ve “söylemi örgütlenmiş ve örgütleyen pratikler çerçevesinde anladığını” belirterek bu değişikliğin bir sonucu olarak arkeolojinin soybilime yol verdiğine işaret eder (Barrett, 2000: 149–150). Arkeoloji, soybilim ve etik arasında önemli farklılıklar olduğu noktasında en keskin [ve suçlayıcı] tespiti ise Terry Eagleton yapar. Eagleton, “*The Use of Pleasure* ile” Foucault’un “deliliğe övgü ilahisi söylemekten kamu okulu mezuniyetlerine uzun yürüyüşünü tamamladığı” tespitini yapar (Eagleton, 1990: 395). Ona göre, başlangıçta hümanizme belki de en sert eleştiriye yönelten Foucault, son çalışmalarında hümanist mirasın görece faziletine geri dönmüştür.

Görünen o ki, kritik bir kavram olarak beliren “ifade alanını” daha geniş bir anlatıma tabi tutmak söylemin anlaşılması noktasında değerlidir. İfade alanı bir ifadeler yığını değildir, o “geçmişle mümkün ilişkiler düzenleyerek ve ona muhtemel bir gelecek açarak” dile getirileni ifadeye dönüştüren, ifadeyi diğer ifadelerle belli bir ilişkiye sokan, ona ifadelerin toplamı içinde belli bir yer veren bir “ifade ağıdır” (enunciative network). O halde, “kendi başına, nötr ve bağımsız bir ifade yoktur, daima bir serinin ya da bir bütünün üyesi olan, başka ifadeler arasında belli bir rolü oynayan, onlardan destek alan ve onlardan kendini ayıran bir ifade vardır” (Foucault, 2006: 111–112; Foucault, 1999: 129). Bu noktada yani Foucault’un ifadeyi böylesi bir ifade alanına yerleştirdiği anda, “ifadenin öznesi” (the subject of the statement) ifadenin sorumluluğundan kurtulur. Foucault’a göre, ifadenin öznesi bu ifadeleri “söyleme dökene ya da yazıya aktaran” birisi değil, “farklı bireyler tarafından doldurulabilecek boş bir yerdir.” Bu nedenle herhangi bir dile getirmeyi ifade olarak belirlemek, “ifadenin öznesi olmak için her bireyin işgal edebildiği ve etmek zorunda olduğu *pozisyonun* ne olduğunu belirlemekten” geçer (Foucault, 2006: 107; Foucault, 1999: 124). Kısacası ifade, bilinçli bir özneye ait performans değil, aksine bir kurallar bütünü olan “ifade alanının” mümkün kıldığı bir dile getirmedir.³

Öznenin bir *fonksiyon* (subject-function) (Deleuze, 2006: 47), yani herhangi bir birey tarafından doldurulabilecek boş bir yer olduğunu öne sürdüğü bu noktada Foucault’u ve yöntemini geleneksel “düşünce tarihinden” ayıran şeyin ne olduğu da kendiliğinden ortaya çıkar. Foucault, “deşifre edilemez olanın peşine düşüp, saklı olanı açığa çıkarmak” yoluyla “ifadelerin kendilerinin dışına çıkarak konuşan öznenin niyetini ve onun bilinçli etkinliğini” çözmeye çalışan ve bunu yaparak olanın dışında “bir başka söylemi” ve yazılmış olandan farklı yeni bir “metni” kuran “düşünce tarihini” kabul etmez (1984c: 365; Foucault, 2005d: 213; Foucault, 2006: 30; Foucault, 1999: 42). Bu yöntemin dokümana “doğruyu söyleyip söylemediğini, ... samimi ya da sahtekar, bilgili ya da bilgisiz, otantik ya da bozulmuş olup olmadığını” sorarak aslında “tarihi yeniden inşa etmeye” giriştiğinin altını çizer (Foucault, 2006: 7; Foucault, 1999: 17–18). Dolayısıyla geleneksel düşünce tarihi “söylenmeyene odaklanarak söylenen her şeyi içerden kemiren” bir yaklaşıma sahiptir ve “anılarını tazelenmek için maddi dokümanları kullanan kolektif bilinç” imajından, “tarihin bu ideolojik kullanımından” kurtulmak gerekir (Foucault, 2006: 28, 7 ve 15; Foucault, 1999: 38, 18 ve 28). Bu yöntemin yerine konulacak olan şey ise, ifadeye ait anlamın “onu ortadan kaldıran niyetler hazinesi” tarafından belirlenmediğini, aksine söz konusu anlamın “ifadeyi diğer olası ifadelerin üzerine çıkararak/ayırıştırarak fark” (Foucault, 2005: xix) tarafından belirlendiğini kabul eden ve bu nedenle “ifadeleri birbirine bağlayabilecek içerme, karşıtlık ve dışlama ilişkilerini ortaya çıkarmaya” (Foucault, 1998b: 283; Foucault, 2004b: 68) girişen *arkeolojidir*.⁴

Biraz daha açmak gerekirse, bu son cümle iki şeyin savunuculuğunu yapıyor: tüm yorumlamalardan kaçınarak “söylenen şeyler tam olarak söylendikleri haliyle” ele alınmalıdır (Foucault, 2006: 123; Foucault, 1999: 142) ve incelenmesi gereken şey konuşan özne ya da ifade değil, bu ifadeyi ortaya çıkaran koşullardır. Birinci argümanın arkasında yatan varsayım açıktır: ifade öznenin kontrolünde ortaya çıkan bir şey olmadığı, diğer bir ifadeyle “söylemsel alanda konuşmaya kalkışan tüm bireylere kendini empoze ettiği” için (Foucault, 2006: 69–70 ve 138; Foucault, 1999: 84 ve 159) olduğundan

³ Foucault’ya özneyi ifadenin sorumluluğundan azlettiren, “öznenin bireyselleşme koşullarının gerçekte çok sıkı, çok çeşitli” olduğu “ve bu durumda ancak mümkün tek bir özneye izin verildiği” (Foucault, 2006: 105–106; Foucault, 1999: 122) fikriydi. Foucault’a göre, öznel deneyim biçimleri “herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünü” şeklinde tanımlanabilecek *sorunsallaştırmalar* yoluyla kurulur, geliştirilir ve dönüştürülürler (Foucault, 2005a: 86; Foucault, 1984d: 384; Foucault, 1988a: Giriş kısmı). Kısacası, özne bir “üretici” değil, sorunsallaştırmaların bir “ürünüdür”. Bu durumda yapılması gereken de, öznenin kendisine odaklanmak değil, “bizi kendimizi oluşturmaya ve kendimizi yaptığımız, düşündüğümüz ve söylediğimiz şeylerin öznesi olarak tanımaya yönelten olayların tarihsel temeldeki sorgulamasını” yapmaktır (Foucault, 1984a: 46; Foucault, 2005b: 188).

⁴ Burada sadece *arkeoloji* ifadesi kullanılsa da, Foucault’un geleneksel tarihin karşısına koyduğu *soybilim*den de bu bağlamda bahsetmek gerekir. Kurucu bir özneye gönderme yapmayı reddetiktikten sonra Foucault, “öznenin tarihsel bir örgü içerisinde kurulmasına açıklık getirebilecek” analizin, soybilim yani “olaylar alanına göre aşkın bir konumu olan ya da tarih akışı içinde kendi bomboş kimliği ile koşturan bir özneye gönderme yapmadan bilgilerin, söylemlerin ve nesne alanlarının kurulmasını açıklayabilecek bir tarih biçimi” olduğunu dile getirir (Foucault, 1984b: 59; Foucault, 2005c: 637–68).

başka bir anlam ihtiva edemez. Bu nedenle ifade olduğu şekliyle ele alınır. İkinci argümanı ise birinci argümanın ardındaki varsayımın ele verdiği kritik bir soruyu harekete geçirir: ifadeyi ortaya çıkaran, ona öznenen bağımsız bir anlam dayatan ve bu nedenle ifadenin söylediği dışında kendisine atfedilebilecek tüm anlamları iptal eden şey nedir? Foucault'un bu soruya cevabı, yukarıda belirtildiği gibi ifade alanı içinde işlev gören ve "sınırsız sayıda ifade olasılığından sınırlı sayıda ifadenin dolaşıma girmesini" sağlayan kurallar bütünüdür (Yeğen, 2003: 33). O halde özneyi incelemek gereksizdir, yapılması gereken şey bu koşulların, kuralların, ne olduklarını ve nasıl işlediklerini ortaya çıkarmaktır.

Bu işleyişe, ifadeler gurubunu "yöneten" bu genel ifade sistemine, Foucault "söylemsel oluşum" (discursive formation) adını verir (Foucault, 2006: 130; Foucault, 1999:150). Söylemi "tek bir oluşum sistemine ait olan ifadeler gurubu" olarak tanımlayan Foucault (2006: 121 ve 131; Foucault, 1999: 139 ve 152), bu ifadelerin nasıl bir araya geldiklerini, bunları bir araya getiren koşulların ne olduğunu, bu ifadeler arasındaki ilişkiyi neyin düzenlediğini, başka ifadelerin bu ifadeler tarafından nasıl dışlandıklarını anlatmak için "söylemsel oluşum" ifadesini devreye sokar. Pozitiflik, tarihsel a priori, arşiv gibi kavramlara da benzer bir işlev yüklemesi yani bütün bunları ifadenin ortaya çıkışını düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlaması,⁵ Foucault'un düşüncesinde "belli bir zamanda nelerin söylenebileceğini ve bu ifadelerin diğerleriyle nasıl bir ilişki içinde olacağını belirleyen" (Bernauer, 2005: 197) kurallar bütününe ne kadar merkezi bir yer tuttuğunu açıkça ortaya koyar.

Kurallar bütününe böylesi merkezi bir rol verilmesi önemli bir soruyu harekete geçirir: ifade, kurallar bütününe uzaktan yönetimiyle ortaya çıkan bir şeyse, yani öznenin hiçbir dahli olmaksızın kurallar bütününe ona tahsis ettiği boş yerde kendine varlık imkânı bulabiliyorsa, süreksizlik nasıl mümkün olacaktır? Diğer bir ifadeyle, Foucault'un temel kaygısı olan *süreksizlik*, kurallar bütününe merkezi bir rol oynadığı böylesi bir ortamda nasıl gerçekleşecektir? "İfadelerin düzenliliği" yani belli bir kurallar bütününe tabi olmaları süreksizliği, kopukluğu, kazaları, sapmaları ve hataları imkânsız hale getirmeye mi? Foucault ilk bakışta arkeolojinin tarihi "donduruyor gibi gözüktüğünü" kabul eder (2006: 183; Foucault, 1999: 210). Fakat bu görüntü aldatıcıdır, çünkü arkeoloji bir taraftan "ifadelerin düzenliliğini" kurmaya çalışırken, bir taraftan da farklılıkları "hasıraltı etmek yerine, onları analize dâhil eder", ifadeler alanını "hareketsiz" değil "aktif," "asla uyumayan" bir alan olarak tanımlar ve söylemsel oluşumun da "çoklu bir uyumsuzluklar alanı" olduğunun altını çizer (Foucault, 2006: 161, 188-189, 161, 163 ve 173; Foucault, 1999: 184, 217, 185, 187 ve 198). Dolayısıyla, konuşan özneye yönelik "tüm referansları askıya almak" sadece söylemsel oluşuma imkan sağlayan düzenlilikleri ortaya koymayı sağlamaz, aynı zamanda "insanların aynı söylemsel pratik içinde farklı konulardan söz etmelerinin, birbirine zıt kanaatlere sahip olmalarının, çelişkili tercihlerde bulunmalarının nasıl mümkün olduğunu" da gösterme imkânı sunar (Foucault, 2006: 221; Foucault, 1999: 255).

O halde, söylemsel oluşum analizi, "ideal, sürekli ve pürüzsüz" bir görüntü arz eden "kapsayıcı bir dönemleştirme" ortaya koyma girişimi değil, düzensizlikleri de içeren bir dönemleştirme çabasıdır (Foucault, 2006: 173 ve 165; Foucault, 1999: 198 ve 189). Söylemsel oluşumun aktif, asla uyumayan, çelişkileri ve düzensizlikleri içinde barındıran bu boyutu, değişimi mümkün kılar⁶ ve bir söylemsel

⁵ Söz konusu ifadelerin bu anlamda kullanımı için: "tarihsel a priori" (Foucault, 2007: xxiii, 172, 375; Foucault, 2001: 21, 232 ve 479; Foucault, 2006: 143-144; Foucault, 1999: 165-166), "pozitiflik" (Foucault, 2007: 399; Foucault, 2001: 509; Foucault, 2006: 141 ve 230; Foucault, 1999: 163 ve 266-267; Foucault, 2004c, 134-136; Foucault, 1991: 69-71), "arşiv" (Foucault, 2006: 145; Foucault, 1999: 168; Foucault, 1998a: 309; Foucault, 2004a: 153; Foucault, 2004c: 122; Foucault, 1991: 59).

⁶ Foucault'un düşüncesinde değişim, güç mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkan yapıların "kısmen istikrarsız" olduğu fikrinde temelini bulur. "Tarihin büyük oyunu" der Foucault, "kurallara kimin sahip olacağı, bunları kullananların yerini kimin alacağı, kuralları bozmak için, ters yönde kullanmak için ve bunları dayatanlara karşı çevirmek için kimin kılık değiştireceğidir" diğer bir ifadeyle, "tahakküm uygulayanların ve tahakküm altındakilerin sonsuzca tekrarladıkları" bir oyundur (Foucault, 1984: 85-86; Foucault, 2004: 240-241). Bu durumda ise güç mücadelelerinin bir sonucu olan yapılar "kısmen istikrarsız ve sürekli olarak yarışma" halindedirler (Kusch, 1991: 176). Foucault'un tarihe bu şekilde bakmasının nedeni tarihsel değişimin motorunun "nihai bir amaç" olmadığı, Nietzscheci anlamda "güç istenci" olduğu şeklindeki kabulüdür. (West, 1998: 237 ayrıca bkz. Nietzsche, 1968: 3. Kitap) Benzer bir fikri Zygmunt Bauman ve Cornelius Castoradis'te de görürüz. Bauman'a göre, düzen, kaos üzerine kurulmuş yapay bir şeydir ve "kaos üzerinde düzenin zaferi hiçbir zaman tam ya da nihai değildir." Bu nedenle "mücadele asla bitmeyecektir" (Bauman, 1999: 198-199). Castoradis'e

oluşumdan bir diğerine geçmek tam da bu nedenle imkânlı hale gelir. Değişimi mümkün kılan unsurlar noktasında Foucault çelişki ve düzensizliklerin de ötesine giderek “kesikli söylemsel diziler... arasında mekanik nedensellik ya da ideal zorunluluk bağları” kurmanın olanaklı olmadığını, “olagelişlerin üretilişine bir kategori olarak raslantısallığı [*alea*] da sokmak gerektiğini” dahi dile getirmişti (1981: 69; Foucault, 2003, 31).⁷ Soybilim tam da bunu yapar ve “mevcut olan ve bizim için değer taşıyan şeyi imkânlı hale getirmiş olan kazaları, son derece küçük sapmaları... hataları değerlendirme yanlışlarını, yanlış hesapları” saptayarak “bildiğimiz ve olduğumuz şeyin kökünde hakikatin ve varlığın değil, raslantısal olanın dışsallığının bulunduğunu” keşfeder (Foucault, 1984: 81; Foucault, 2004: 236).

Kısacası, Foucault'un belli bir düzenlilik içeren söylemsel oluşum içinde çelişki, düzensizlik ve tesadüf gibi olgulara yer vermesi değişimi nelerin mümkün kıldığını açıkça ortaya koyar. Fakat hemen belirtmek gerekir ki, geleneksel tarih yazımının hasıraltı etmeye çalıştığı tesadüf, çelişki ve düzensizliklerin mümkün kıldığı söz konusu değişim kesinlikle, önceki söylemsel oluşumda bulunan “bütün nesnelere ya da kavramların ve bütün dile getirmelerin” ortadan kalktığı anlamına gelmez. Gerçekleşen şey, “ilişkilerle ilgili genel, fakat bütün elemanları tamamıyla değiştirmeyen bir dönüşümün meydana” gelmesidir (Foucault, 2006: 191; Foucault, 1999: 221). Diğer bir ifadeyle değişim, ilişki biçimlerini belirleyen kuralların değişmesidir ve bu değişiklik tüm kavramları, tüm nesnelere, tüm dile getirmeleri ortadan kaldırmaz. Öte yandan süreksizliği mümkün kılan bu değişim, tüm her şeyi değiştirmedeği gibi, “verili bir anda aniden tüm söylemsel oluşumları bölen, onları tek bir hareketle kesen” (Foucault, 2006: 193; Foucault, 1999: 223) bir şey de değildir. Bu değişim, Foucault'un çalışmalarında ortaya koyduğu üzere, deliliğe ilişkin modern temaların ortaya çıkmasında olduğu gibi (1988: 102 ve 150), 1780–1825 yılları arasında gözetlemenin tıbbi hakim olması gibi (2005: 108 ve 149) ve Batı düşüncesindeki yeni düşünme biçimlerinin ortaya çıkması gibi (2007: 236; Foucault, 2001: 308) “yavaş yavaş,” “adım adım” şekillenen bir durumdur.

Bu durumda “ifadelerin düzenliliği” denen şeyin süreksizliği dışlamadığı, süreksizliğin de baştan sona karma karışık bir yapı vaat etmediği gösterilmiş oldu. Yukarıda belirtildiği gibi bir taraftan gelip geçen olayları kendi özgün yerlerine oturtmak diğer bir ifadeyle “onların nevi şahsına münhasır olmadıklarını, kuralları bilinebilen, meşrulaştırmaları gözlenebilen bir inşanın sonuçları olduklarını” göstermek (Foucault, 2006: 28; Foucault, 1999: 38) kaygısı güdüdür. “İfadeyi ortaya çıkışının spesifikliği içine yerleştirmek, var oluş koşullarını belirlemek, sınırlarını tespit etmek, onunla ilişkilendirilebilecek diğer ifadelerle bağlantılarını kurmak, dışladığı diğer ifade biçimlerini göstermek” (Foucault, 2006: 30–31; Foucault, 1999: 42; Foucault, 1998a: 307 ve Foucault, 2004a: 151) ifadeyi kendi özgün yerine yerleştirme girişimi olduğundan Foucaultcu metodun karma karışık bir şey vaat ettiği söylenemez. Diğer taraftan, bizzat bir inşa olmalarından dolayı bu düzenliliklerin, süreksizlik ve kopukluk gibi olgulara da açık oldukları gösterilmeye çalışılır. “Nasıl oluyor da belli anlarda... ani kopuşlar, evrimde hızlanmalar normalde sahip olduğumuz sakin, süreklilikçi imgeye denk düşmeyen dönüşümlerle karşılaşılıyor?” sorusunun peşine düşmek de bu ikinci kaygının talep ettiği bir şeydir (Foucault, 1984b: 54; Foucault, 2005c: 63).

Foucaultcu metoda ilişkin belli bir resmin ortaya çıktığı bu noktada söz konusu metodu kullanacak analizciyi meşgul edecek olan iki önemli soruya söz konusu metod dâhilinde cevap vermek gerekir. Birincisi, muazzam genişlikteki ifadeler yığını karşısında analizci işe nerden başlayacaktır ve ikinci olarak tüm ifadeleri ele almak mümkün olmadığına göre ifadeler arasında “daha önemli” şeklinde bir ayırma gidilebilir mi? Birinci sorunun çözümü bağlamında Foucault, “başlangıç olarak geçici bir kopmayı kabul etmeyi” önerir. Fakat kabul edilen bu kopma, “çözümlemenin alt üst edeceği ve

göre de, düzen kaosu hiçbir zaman “tamamen örtemez” ve tam da bu nedenle nihai düzen diye bir şey yoktur (Castoriadis, 1993: 223).

⁷ Foucault'un düzenlilik ve düzensizliğin bir arada bulunabildiği argümanı daha sonra Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe tarafından daha net kelimelerle dile getirildi. Bu ikisinin yaptığı dört farklı terime ilişkin tanımlar Foucault'un argümanını daha bir anlaşılır kılmaya açısından önemlidir. *Eklemlenme* [articulation] “kimlikleri değişecek şekilde öğeler arasında bir ilişki kuran herhangi bir pratik”, *söylem* “eklemlenimci pratikten kaynaklanan yapılandırılmış bütünlük”, *moment* “bir söylem içinde eklenmiş görüldükleri ölçüde farksal konumları”, *öge* ise söylemsel olarak eklenmemiş bir farklılığı ifade etmektedir (Laclau ve Mouffe, 1992: 130).

gerekirse yeniden örgütleyeceği bir başlangıç bölgesidir.” Geçici kopma ya da başlangıç bölgesi seçilirken yapılması gereken şey ise “ilişkilerin çok sayıda, yoğun ve kısmen kolay betimlenebilir olduğu bir alana” odaklanmaktır (Foucault, 2006: 32–33; Foucault, 1999: 45; Foucault, 1998a: 310; Foucault, 2004a: 154). Bu odaklanma sırasında henüz yeni söylemin farklılaşmadığı, kendini eski söylemden farklı bir şekilde kurmadığı “sıfır noktasına” (zero point) kadar geri gidilebilir (Foucault, 1988; ix). Kısacası, analizci söylem ve pratiklerin en yoğun şekilde yaşandığı düşünülen bir döneme odaklanır, fakat bu analizin sonunda ortaya konulacak olan dönemleştirmeyi belirlemez sadece bir başlangıç noktası olarak işlev görür.

İkinci soru ifadeler yığını arasında nasıl bir seçim yapılacağına ilişkindir. Bu soruya cevap vermeden önce Foucault’un her cümleyi ifade olarak tanımlamadığını hatırlamakta fayda var. Dolayısıyla ifade sonsuz sayıda cümleler değil, çok sıkı ortaya çıkma koşulları bulunan “seyrek” bir şeydir ve “dokümanın bu seyrekliği olmasaydı” onu analiz etmek çok daha zor olacaktı (Foucault, 2006: 147; Foucault, 1999: 169). Aynı şekilde “konuşan öznenin de seyrekleşmesi,” her önüne gelenin konuşmadığı bir durum da söz konusudur (Foucault, 1981: 61–62; Foucault, 2003: 22; Foucault, 2006: 55 ve 75–76; Foucault, 1999: 69 ve 91–92). Dolayısıyla bu iki seyreklik analizciye belli bir kolaylık sağlar ve Foucault’un *Kliniğin Doğuşu*’nda tüm tıbbi metinlere ulaşması gibi çalışılan konu ile alakalı ifadelere odaklanmak da ifadelerin tümüne ulaşmaktan analizciyi kurtarabilir (Foucault, 1998: 263). Üstelik Gilles Deleuze’nin isabetle vurguladığı gibi Foucault’un *Hapishanenin Doğuşu*’na kadar teorileştirerek kullanmadığı, “belli bir problem tarafından oyuna sokulan iktidarın (ve direnişin) farklı odak noktalarında dönen” kelimeler, tümceler ve önermelere odaklanmak da önemli bir kolaylık sağlayacaktır (Deleuze, 2006: 16). Dolayısıyla eldeki ifadelerin bütün cümleleri ve hatta ifadeleri kapsaması gerekmiyor, mevcut olanları bir araya getirmek dile getirmenin “psikolojik halesini... uzaktan yöneten” şeyi (Foucault, 2006: 110; Foucault, 1999: 127–128) ele verecektir.

Foucaultcu metodun bir başka özelliği hangi metinlerin kaynak olarak alınacağı noktasında ortaya çıkar. İfadelere odaklanmanın ve onları “kendisinde ve kendisi dışındaki ilişki oyunlarını betimlemesine” imkân sağlayacak şekilde serbest bırakmanın (Foucault, 2006: 32; Foucault, 1999: 44) yeterli olduğunu belirten Foucault, bu ifadelerle belli şeyleri söyletmeye çalışan ikincil metinlerin analizde kullanımına sıcak bakmaz. Dolayısıyla, ağırlıklı olarak ifadelerin kendilerinden, örneğin bir devlet söylemi çalışılıyorsa Meclis Tutanakları, mahkeme karar ve gerekçeleri, gazete haberleri ve ders kitapları, parti tüzükleri, raporlar, hukuki metinler, otobiyografiler gibi arşiv metinlerinden yararlanılır. İkincil metinlerin kullanılması bağlamında ise, bu metinler bir taraftan inceledikleri dönemlere ilişkin ifadeleri ifşa eden şeyler olarak ele alınırken, diğer taraftan bunlar ilgili dönemlere kendi söylemsel anlayışlarını dayatmaları temelinde çalışmanın alanına girdikleri noktada onun inceleme nesnelere dönüşebileceklerdir.

Sonuç Yerine

Foucaultcu metodu kullanmak iki noktada analizciyi önemli sorunlarla karşı karşıya bırakır. Birincisi bizzat Foucault’un altını çizdiği “kendi arşivini betimlemenin imkânsızlığı,” ikincisi ise incelenilecek herhangi bir tarihsel döneme ait ifadelere ulaşmada yaşanan zorluk. Birinci soruna ilişkin Foucault’un kullandığı ifadeler nettir: “kendi arşivimizi betimlemek onun kuralları içinde konuştuğumuzdan bizim için imkânsızdır” (Foucault, 2006: 146; Foucault, 1999: 169). Yukarıda belirtildiği üzere Foucault’un arşive verdiği anlam ve öznenin ifadeyi dile getirme koşulları düşünüldüğünde yazarın kendi arşivini neden betimleyemeyeceği daha net anlaşılabilir. Kısacası “arşiv, etkinliğini sürdürdüğü bir zamanda düşünülemezdir” (Hoy, 1994: 295). Fakat bu durum, yazarın içinde bulunduğu döneme ilişkin sessiz kalacağı anlamına gelmez. Foucault bir röportajında “1950’ye kadar süren” modern dönemi diğer bir ifadeyle “içinde yaşadığımız söylem sistemini belirlemek söz konusu olduğunda” yapılması gerekenin sürekli eleştiri yoluyla “kişinin kendisini ondan kurtarması” olduğunu yani Nietzscheci bir anlamda “çekici kafasına indirmek gerektiğini” dile getirmişti (aktaran, Sheridan, 1981: 196). İlk kez *Hapishanenin Doğuşu*’nda ortaya attığı “şimdinin tarihi” (Foucault, 1995: 31) kavramını da bu doğrultuda algılamak gerekir (Roth, 1994: 97). Nitekim 1971’de verdiği bir söyleşide “hala bizim olan ve içine sıkıştığımız sistemleri analiz etmeye çalıştığını” ve bunun “retrospektif bir analiz temelinde zamanımızın bir eleştirisini sunma meselesi olduğunu” dile getirmişti (aktaran, Jacques, 1994: 97; Foucault, 1984a: 45–46; Foucault, 2005b: 188). Kısacası Foucault’a göre, yazarın içine sıkışıp kaldığı şimdinin tarihi ancak iflah olmaz bir eleştiriye tabi tutularak ele alınmalıdır.

İkinci problem yöntemle birebir ilişkili değildir. Bu daha çok incelenecek olgunun kendi arşivini kapatmasıyla ilgili bir problemdir. Örneğin ilgili döneme dair arşiv büyük ölçüde yok edilmiş olabilir ya da devlet arşivlere ulaşmaya izin vermeyebilir. Marjinalleştirilen, unutturulmaya çalışılan ne varsa bunların devlet tarafından kullanılmasına izin verilmemesi belli bir dönemde kullanımda olan tüm ifadeler ulaşmayı olanaksız kılacağından, ifadelerin konuşmasına ve kendi söylemsel alanını ifşa etmesine izin verildiği bir çalışma önemli bir sorunla karşı karşıya kalır. Fakat bu noktada devreye giren kritik soru şudur: saklanan ifadeler analizde ortaya konulan dönemsel söylemi alt üst edecek bir özelliğe sahip midir? Şayet bir ifade diğer ifadelerle ilişkili bir biçimde ortaya çıkıyorsa bazı ifadelerin eksikliği genel söylemin ortaya çıkarılmasını engellemez. Zira saklanmış ve açıkta kalan ifadeler birbirlerinin etrafında gelişen aynı söylemsel alanın ürünleri olduklarına göre, devletin sakladığı ifadelerin ortaya çıkması söylenen ifadeler üzerinden yapılan dönemsel söylem analizini büyük ölçüde alt üst etmeyecektir.

Kaynakça

- Barrett, Michele (2000), **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji**, Çeviren: Ahmet Fethi, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul
- Bauman, Zygmunt (1999), **Sosyolojik Düşünmek**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Bernauer, James William (2005), **Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru**, Çev.: and İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Best, Seteven ve Douglas Kellner (1998), **Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar**, Çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Castoriadis, Cornelius (1993), **Dünyaya, İnsana ve Tabiata Dair**, Çeviren: Hülya Tufan, İletişim Yayınları, İstanbul
- Davidson, Arnold I. (2002), "Arkeoloji, Geneoloji, Etik", Çeviren: Veli Urhan, **Foucault ve Bilginin Arkeolojisi**, Derleyenler: Veli Urhan, Paradigma, İstanbul
- Deleuze, Gilles (2006), **Foucault**, İngilizceye Çeviri ve Editörler: Sean Hand, Continuum, London
- Eagelton, Terry (1990), **The Ideology of Aesthetic**, Basil Blackwell, Oxford
- Flynn, Thomas (2006), "Foucault's Mapping of History", **The Cambridge Companion to Foucault**, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge
- Foucault, Michel (1981), "The Order of Things", Trans. Ian Mcleod, **Uniting the Text: A Post-Structualist Reader**, Editör: Robert Young, Routledge, London, ss. 48–78
- Foucault, Michel (1984), "Nietzsche, Genealogy, History", **The Foucault Reader**, Editör: Paul Rabinow, Pantheon Books, New York
- Foucault, Michel (1984a), "What is Enlightenment", **The Foucault Reader**, Editör: Paul Rabinow, Pantheon Books, New York
- Foucault, Michel (1984b), "Truth and Power", **The Foucault Reader**, Editör: Paul Rabinow, Pantheon Books, New York, ss. 51–75
- Foucault, Michel (1984c), "On the Geneology of Ethics: An Overwiev of Work in Progress", **The Foucault Reader**, Editör: Paul Rabinow, Pantheon Books, New York, ss. 340–372
- Foucault, Michel (1984d), "Polemics, Politics and Problematizations", **The Foucault Reader**, Editör: Paul Rabinow, Pantheon Books, New York, ss. 381–390
- Foucault, Michel (1988), **Madness and Civilization: A History of Insanity in The Age of Reason**, İngilizceye Çeviren: Richard Howard, Vintage Books, New York
- Foucault, Michel (1988a), **Cinselliğin Tarihi 2**, Çeviren: Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul
- Foucault, Michel (1991), "Politics and Study of Discourse", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Editörler: Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, The University of Chicago Press, the United States of America, ss. 53–72
- Foucault, Michel (1995), **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**, İngilizceye Çeviren: Alan Sheridan, Vintage Books, New York
- Foucault, Michel (1998), "The Order of Things", **Michel Foucault: Aesthetics, Method and Epistemology**, Editör: James D. Fubion, The New Press, New York, ss. 261–267
- Foucault, Michel (1998a), "On the Archaeology of the Sciences: Response to the Epistemology Circle", **Michel Foucault: Aesthetics, Method and Epistemology**, Editör: James D. Fubion, The New Press, New York, 297–333
- Foucault, Michel (1998b), "On the Ways of Writing History", **Michel Foucault: Aesthetics, Method and Epistemology**, Editör: James D. Fubion, The New Press, New York, ss. 279–295
- Foucault, Michel (1999), **Bilginin Arkeolojisi**, Çeviren: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, İstanbul
- Foucault, Michel (2001), **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, İstanbul
- Foucault, Michel (2003), **Ders Özetleri 1970–1982**, Çeviren: Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

- Foucault, Michel (2004), “Nietzsche, Soybilim, Tarih”, Çeviren: Işık Ergüden, **Seçme Yazılar 5: Felsefe Sahnesi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 230–253
- Foucault, Michel (2004a), “Bilimlerin Arkeolojisi Üzerine: Epistemoloji Çevresine Cevap”, **Seçme Yazılar 5: Felsefe Sahnesi**, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 139–178
- Foucault, Michel (2004b), “Tarih Yazma Biçimleri Üzerine”, **Seçme Yazılar 5: Felsefe Sahnesi**, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 64–82
- Foucault, Michel (2004c), “Bir Soruya Cevap”, **Seçme Yazılar 5: Felsefe Sahnesi**, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 113–138
- Foucault, Michel (2005), **The Birth of Clinic: An Archaeology of Medical Perception**, İngilizceye Çeviren: A. M. Sheridan, London
- Foucault, Michel (2005a), “Hakikat Kaygısı”, **Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar**, Çeviren: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 83–97
- Foucault, Michel (2005b), “Aydınlanma Nedir?”, **Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar**, Çeviren: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 173–192
- Foucault, Michel (2005c), “Hakikat ve İktidar”, **Seçme Yazılar 1: Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Çeviren: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 59–85
- Foucault, Michel (2005d), “Etigin Soybilimi Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme”, **Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar**, Çeviren: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 193–220
- Foucault, Michel (2006), **The Archaeology of Knowledge**, İngilizceye Çeviren: A. M. Sheridan Smith, Routledge, London
- Foucault, Michel (2007), **The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences**, İngilizceye Çeviren: Alain Sheridan, Routledge, London
- Gutting, Gary (2006), “Introduction, Michel Foucault: A User’s Manual”, **The Cambridge Companion to Foucault**, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 1–28
- Hoy, David Couzens (1994), “Foucault: Modern or Postmodern?”, **Michel Foucault: Critical Assessments**, Volume: 1, Editör: Barry Smart, Routledge, London, ss. 281–301
- Jacques, T. Carlos (1994), “Whence does the Critic Speak? A Study of Foucault’s Genealogy”, **Michel Foucault: Critical Assessments**, Volume: 3, Editör: Barry Smart, Routledge, London, ss. 97–112
- Keskin, Ferda (1999), “Söylem, Arkeoloji ve İktidar”, **Doğu Batı**, Yıl: 3, Sayı 9, Kasım Aralık Ocak, ss. 15–22
- Keskin, Ferda (2004), “Sunuş: Felsefe Sahnesi”, **Seçme Yazılar 5: Felsefe Sahnesi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Kusch, Martin (1991), **Foucault’s Strata and Fields: An Investigation into Archaeological and Genealogical Science Studies**, Kluwer Academic Publisher, London
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (2001), **Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics**, 2. Baskı, Verso, London
- Nietzsche, Friedrich (1968), **The Will to Power**, Walter Kaufmann (Trans. ve Edt.), Vintage Books, New York
- Roth, Michael S. (1994), “Foucault’s ‘History of the Present’”, **Michel Foucault: Critical Assessments**, Volume: 1, Editör: Barry Smart, Routledge, London, ss. 97–110
- Sheridan, Alan (1981), **Michel Foucault: The Will To Truth**, Tavistock Publications, London
- West, David (1998), **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, Rousseau, Kant, Hegel’den Foucault ve Derrida’ya**, Çeviren: Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Yeğen, Mesut (2003), **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul